Муниципаль автономлы мўдўният учреждениесы
«Чакмагыш ïзўк билўмў-ара китапханўсе»

Халкыбыз гўïһўрлўре

Кўрим Тинчурин истўлегенў

Бўллїр кы‹гырау кїк чылтырап тора
Шушы исем – Кўрим Тинчурин...
Хўтерлўтеп милли сўхнўбезне‹
КЇмеш кЇзгелўргў ти‹ чорын.

Борылып карап узган гомерлўргў,
Эх •егетлўр, димен, эй кызлар...
Без тїгелме гасыр чатларында –
‰илкўнсезлўр, сїнгўн йолдызлар?..

Юк, без исўн ўле... Сїнмўбез дў
Калўм белўн сўхнў барында.
Кара урман саклар халык •анын,
КЇчен – мо‹ын саклар – барын да...

Тере •иллўр ул •ыр – хўбўрлўрне
Іўр ягына сибўр дЇньяны‹.
Безне‹ кї‹еллўрдў гомер бакый
Ул •иллўрне‹ юк та ты‹ганы...

Шул •иллўрдў •илфер - •илфер килў
Зў‹гўр шўле, Казан сЇлгесе...
Тўгўрмўч кїк хўрўкўттў сўхнў –
Миллўтемне‹ яшўї билгесе.

...Исеме‹не сўхнў пўрдўсенў
Чигеп куям, Кўрим Тинчурин! –
Хўтерлўтеп торсын Театрны‹
Шомлы чынбарлыкка ти‹ чорын..

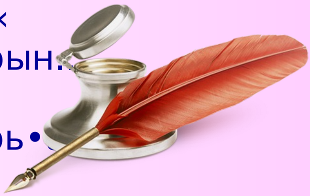

Лена Шагыйрь•

Татар драматургиясе классигы, кїренекле артист hўм режиссер Кўрим Гали улы Тинчурин 1887-нче елны‹ 15 сентябрендў хўзерге Пенза Їлкўсене‹ Бедный Демьян районы Таракан (Белоозерка) исемендўге татар авылында крўстиян гаилўсендў дЇньяга килў. Кїрше авыл мўдрўсўсендў башлангыч белем алганнан со‹, ул 1900-нчы елда Казанга юл тота hўм, тЇрле яллы эшлўрдў эшлўп бераз матди якны •айлагач, белемен дўвам итўр Їчен Казанны‹ мўшhїр мўдрўсўлўреннўн булган «МЇхўммўдия»гў укырга керў. Мўдрўсў еллары (1900-1906) яшь егетне‹ ўдўбиятка, сўнгатькў тартылуында hўм дЇньяга карашы ки‹ўюендў хўлиткеч роль уйныйлар: ул, мўдрўсў биргўн гыйлем белўн генў канўгатьлўнмичў, їзлегеннўн кїп укый, рус уку йортларында белем алучы татар студентлары белўн якыннан аралаша, рус театры сўхнўсендў барган спектакльлўрне карарга йЇри, ў 1905-нче ел революциясе кузгалгач, турыдан-туры революцион хўрўкўтлўрдў дў катнаша башлый — демократик татар яшьлўре hўм шўкертлўре арасында сўяси пропаганда эшлўре алып бара. 1906-нчы елда мўдрўсўлўргў реформа талўп иткўн бер тЇркем шекертлўр белўн бергў, протест йЇзеннўн, К. Тинчурин да «МЇхўммўдия» мўдрўсўсен ташлап чыга. Шуннан со‹ ул 1910-нчы елга кадўр тЇрле эшлўрдў эшлўп йЇри, мЇгаллимлек итў, хўтта урман каравылчысы да булып тора. 1911-нче елда «Сўйяр» театры •итўкчесе hўм режиссеры Габдулла Кариев аны їз труппасына артист итеп чакыра, hўм шул вакыттан алып К. Тинчурин їзене‹ бЇтен гомерен, и•ади сўлўтен татар театр сўнгатен hўм драматургиясен їстерїгў багышлый.

Актер буларак, К. ... ўйяр»да куелган кїп кенў спектакльлўр ... Мўсўлўн, аны‹ Г. Камалны‹ «Банкрот»ы ... ий, Ф. Шиллерны‹ «Мўкер вў мўхўббўт»ендў Вўрм, Ф. ™мирханны‹ «Яшьлўр»ендў Газиз, «Тигезсезлўр»ендў СЇлўйман, А.

Драматург буларак, К. Тинчурин їзене‹ беренче сўхнў ўсўрен — «Моназара» («Бўхўс») исемле комедиясен ўле 1906-нчы елда, мўдрўсўдў укыган чорда и•ат итў. 1911-нче елдан башлап исў ул ел саен диярлек берўр-икешўр пьеса яза hўм тиздўн ўсўрлўре театр сўхнўлўрендў и‹ кїп куела торган драматургларны‹ берсе булып танылa. Аны‹ татар халкыны‹ алдынгы мили—демократик интеллигенциясе карашлары ноктасыннан торып язган hўм XX йЇз башы татар тормышыны‹ тЇрле катлау вўкиллўрен ўхлакый-фўлсўфи яктылыкта яки сатирик планда гўїдўлўндергўн «Хўлўл кўсеп» (1910), «Шомлы адым» (1910 - 1912), «Беренче чўчўклўр» (1913), «Назлы кияї» (1915), «Ач гашыйк» (1915), «‰илкуарлар» (1916), «Йосыф белўн ЗЇлўйха» (1918), «Тутый кош» (1918), «Сакла, шартламасын!» (1918) кебек драма hўм комедиялўре шул чор ўдип и•атыны‹ hўм, гомумўн, татар драматургиясене‹ їзенчўлекле, кыйммўтле бер сўхифўсен тўшкил итўлўр. Бу урында шуны да искўртеп їтўргў кирўктер: ўлеге югарыда санап кителгўн пьесалардан Їчесен — «Шомлы адым» («Ятлар»), «Сонгы сўлам», «Назлы кияї» ўсўрлўрен К. Тинчурин «Сўйяр» сўхнўсендў їз режиссурасында куя.

1917-нче елгы Февраль инкыйлабыннан со‹, Керенский хЇкїмўтене‹ элек тЇрле сўбўплўр белўн хўрби хезмўттўн азат ителгўннўрне дў («ак билетлыларны») мобилизациялўї турында фўрманы чыккач, К. Тинчурин алдында Герман сугышына китї куркынычы туа. Мўскўїгў гастрольгў килгўн «Сўйяр» труппасыны‹ •итўкчесе Г. Кариев, талантлы артист hўм драматургны коткарып калу Їчен, ярдўм сорап, ул вакытта Мўскўїдў яшўгўн Гаяз Исхакыйга мЇрў•ўгать итў. Г. Исхакый, ярдўм кулы сузып, К. Тинчуринны Мўскўїдў їз мЇхўррирлегендў чыгып килгўн «Ил» газетасы редакциясенў ўдўби хезмўткўр итеп эшкў ала. Шул рўвешчў К. Тинчурин «Сўйяр»дан

Гражда… ашта Кызыл Армияне‹ Сў… дагы УнЇченче театр труппасыны‹ татар бiлеге •итўкчесе һўм баш режиссеры, со‹ыннан 1920-нче елда Идел аръягы хўрби округыны‹ Сўяси идарўсе тарафыннан Самара шўһўрендў ачылган Беренче татар театр студиясене‹ укытучысы һўм баш режиссеры вазифаларын башкара. Бу елларда К. Тинчурин заманча я‹гырашлы, чор проблемаларына аваздаш социаль эчтўлекле пьесаларны, аерым алганда Г. Колўхмўтевне‹ ўле беркайда да куелмаган «Ике фикер», Г. Ниязбаевны‹ «Беренче та‹», Ш. Усмановны‹ «Беренче адым» драмаларын сўхнўлўштерў.

1921-нче елда драматург Оренбургта Татар эшче театрына •итўкчелек итў, аннары берникадўр вакыт Ташкентта Узбўкстан Мўгариф комиссариаты карамагындагы Гыйльми Шурада театр сўнгате бiлеге мЇдире булып эшли. 1922-нче елны‹ •ўендў Казанга кайткач, Татарстан хЇкiмўте К. Тинчуринга, танылган артистларны •ыеп, Дўiлўт труппасын оештыру эшен тапшыра һўм ïзен шул булачак труппаны‹ баш режиссеры итеп билгели.
Драматург-режиссер, тиз арада утыз биш кешедўн торган актерлар коллективын туплап, Кызыл Октябрь исемендўге Татар дўiлўт театрына нигез сала. ™нў шул рўвештў 1922-нче елны‹ 8 ноябрендў Казанда махсус бинада стационар татар дўiлўт театры ачыла. Со‹ыннан ул Г. Камал исемендўге Татар дўiлўт академия театры дип атала башлый.

Татар театр сўнгате Їлкўсендўге оештыру, актерлык һўм режиссерлык эшлўре белўн бергў, К. Тинчурин язучы буларак та и•ат активлыгын •ўелдереп •ибўрў. Ул кЇндўлек матбугатта ўдўби тўнкыйть һўм театр сўнгатенў кагылышлы гамўли-теоретик мўкалўлўре белўн чыгышлар ясый («Татар театры нинди юл белўн барырга тиеш?»

Комедиялўрендў автор, инкыйлабкача ук ўдўби и•ат манерасында ачык чагылган сатирик юнўлешне дўвам иттереп һўм їстереп, тематик яктан егерменче еллардагы каршылыклы и•тимагый тормыш кїренешлўренў тЇп игътибарны юнўлтў, искелек белўн я‹алык кЇрўше барышында мўйданга чыккан тЇрле социаль катлау кешелўрене‹ — ришвўтчелўрне‹, аферистларны‹, эшлўми генў рўхўт тормышка омтылган вак буржуа вўкиллўрене‹, мал-мЇлкўтен югалткан байларны‹, сўїдўгўрлўрне‹, эшсез калган адвокатларны‹, туган илен ташлап китўргў мў•бїр ителгўн офицерларны‹, дин һўм сўясўт ўһеллўрене‹ шўхси язмышлары бер їк вакытта кЇлкеле дў, фа•игале дў булган тормышчан образларын кїз алдына китереп бастыра. Бу чор ўсўрлўреннўн «Американ», «‰илкўнсезлўр» сатирик комедиялўре, Шекспирча трагик я‹гырашлы «СЇнгўн йолдызлар» драмасы сўнгатьчў камил эшлўнеше, образларыны‹ я‹алыгы белўн аеруча аерылып торалар.

Егерменче елларны‹ урталарыннан К. Тинчуринны‹ ўдўби и•атында тЇп урынны музыкаль драмалар били башлый, һўм бу жанрда драматург бигрўк тў зур у‹ышларга ирешў. Аны‹ «Зў‹гўр шўл» (1926), «Ил» (1927), «Кандыр буе» (1931) исемле мелодрамалары шул чор татар театрыны‹ тЇп репертуарына ўверелў, аннан со‹ да кабат-кабат уйналып, ничўмў-ничў буын тамашачыларны‹ тирўн мўхўббўтен казана.

1927-1928-нче елларда (ике сезон) К. Тинчурин ™стерхан татар драма театрына •итўкчелек итў. 1929-нчы елда я‹адан Татар дўїлўт академия театрына чакы… …нга чаклы сўнгать бЇлеге… …ллегиясе ўгъзасы вазиф… …нче елны‹ 23 февралендў Ф… …шманнар» драмасы буенча Р. Ишморат белўн берлектў куелган спектакль К. Тинчуринны‹ егерме еллык

К. Тинчурин талантлы драматург, режиссер, актер булу Їстенў їзенчўлекле хикўялўр остасы да. Аны‹ юмористик һўм сатирик характердагы кыска хикўялўре (новеллалары) ўле инкыйлабка кадўр їк газета-журналларда басылалар. 1935—1937-нче елларда исў ул «Мўр•ўннўр» исемле хикўялўр циклын мавыгып эшли. «Мўр•ўннўр» — авторны‹ їз биографиясенў бўйле вакыйгаларга нигезлўнеп язылган һўм эчтўлеге белўн XIX йЇзне‹ ахырларыннан алып XX йЇзне‹ илдўге Гражданнар сугышына кадўрге тормыш чынбарлыгын, аны‹ аерым кїренешлўрен чагылдырган сигез хикўя һўм бер повестьтан гыйбарўт. 1960 - 1976-нчы елларда алар, бергў тупланып, Татарстан китап нўшрияты тарафыннан аерым •ыентык булып басылалар.

Кўрим Тинчуринны‹ ўдўбият һўм театр сўнгате Їлкўсендўге игелекле эшчўнлеге рўсми хакимият тарафыннан да билгелўп їтелў. 1926-нчы елда, татар профессиональ театрына егерме ел тулу у‹ае белўн, а‹а «Татарстанны‹ атказанган артисты» дигўн мактаулы исем бирелў. 1936-нчы елда исў рес публика театр һўм ўдўбият-сўнгать •ўмўгатьчелеге ўдипне‹ и•ат эшчўнлегенў егерме биш ел тулуны зурлап уздыра.

Лўкин юбилей тантаналары їтеп, кї‹елендў я‹а ўсўрлўр язу, шуларны эшлўї дўрте белўн илһамланып яшўгўн ўдипне‹ язмышы кинўт кенў фа•игале борылыш ала. 1937-нче елны‹ 17 сентябрь тЇнендў НКВД кешелўре килеп, ўдипне кулга алалар һўм Казандагы Плўтўн тЇрмўсенў илтеп ябалар. Ел да ике ай чамасы дўвам иткўн «махсус тикшерїлўр» нўти•ўсендў К. Тинчуринга •иде пункттан торган гаеплўї акты игълан ителў. Ул пунктлар арасында «буржуаз миллўтче ... ўгъза булып тору», чит илдў яш ... ы‹ явыз дошманы» булган Гаяз Исхакы ... онаштыру, Япония файдасына шпионлык итї кебек кеше ышанмаслык уйдырмалар да бар. ТЇрмўдў кыйнау, мўсхўрў

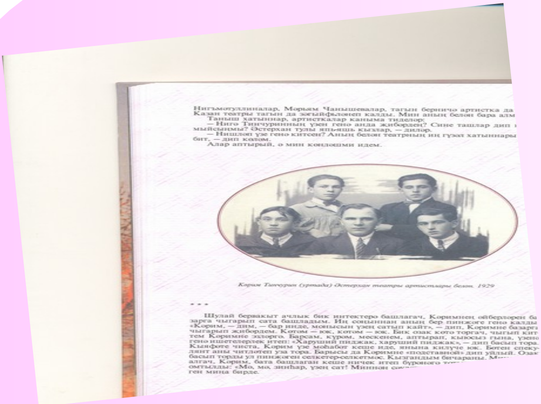

Нигъмәтуллиналар, Мәрьям Чанышевалар, тагын берничә артистка да
Казан театры тагын да зәгыйфьләнеп калды. Мин аның белән бара алм
Таныш хатыннар, артисткалар каныма тиделәр:
— Нигә Тинчуринның үзен генә анда җибәрдең? Сине ташлар дип
мыйсыңмы? Әстерхан тулы япь-яшь кызлар, — диләр.
— Нишләп үзе генә киткән? Аның белән театрның иң гүзәл хатыннары
бит, — дип куям.
Алар аптырый, ә мин көнләшми идем.

Кўрим Тинчурин (уртада) ™стерхан театры артистлары белўн. 1929

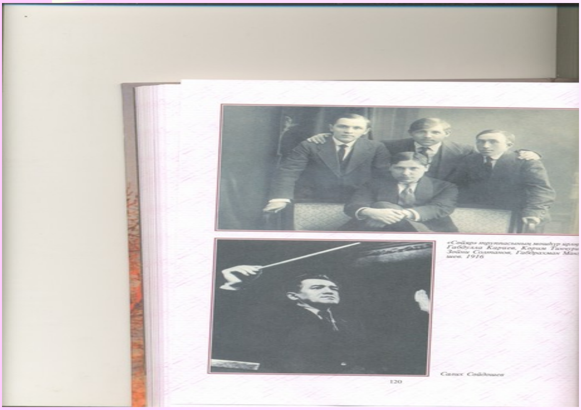

“Сўйўр” труппасы: Габдулла Кариев, Кўрим Тинчурин, Зўйни Солтанов, Габдрахман Мангушев. 1916

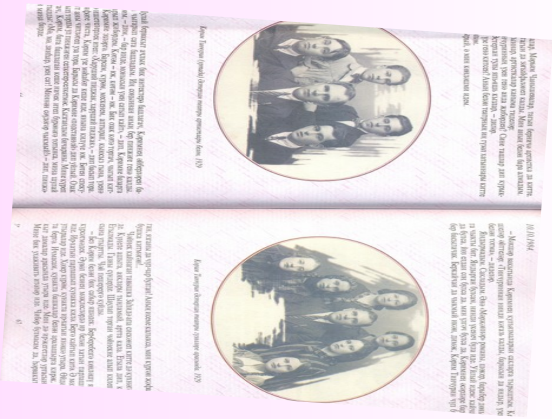

Кўрим Тинчурин (уртада) ™стерхан театры гїзўллўре арасында. 1929

тәге кыз була. Гимназия тәмам-
. «Шәрык» клубына, Мәдәният
тына әдәбият кичәләренә атлыгып
и. Бу мәҗлесләр өчен һәр җегет, һәр
иллешәр тиен акча җыешып, кон-
лар, тәм-том алып, чәй эчәләр. Ара-
-шәраб юк. Таңнар атканчы, сәгать
ртләргә кадәр уйнап-көлеп, җырла-
ып утыралар. Мәдәният идеясенең
ак куәтле заманы була ул.

...Мәдинә Терегулова үзенең туена
аһидә туташны да чакыра:

– Кил, зинһар, туебызга Кәрим
әфәнде Тинчурин да чакырулы. Мин
сезне таныштырырмын. Гаять мәһабәт
җегет, зыялы нәселдән.

Туй башлана. Тинчурин юк.

– Хәзер килеп җитәр, – ди Мәдинә
ханым.

Кызлар инде ашап-эчеп туйган,
җырлашып утыра. Заһидә туташ Тинчурин килүгә өметен өзеп, яшьләргә кушыла. Гитарачы студент Янбулатов янына утырып, ул да җырлый башлый. Туй азагында гына Кәрим әфәнде мәҗлескә килеп керә.

– Тинчурин килде, Тинчурин килде! – диләр барысы да.

Тинчурин, пианинога таянып, һичкемгә һични әйтмичә, шулай озак кына басып тора да, бер җай табып, юкка чыга. Ул чыгып китүгә үк, Заһидә туташ Мәдинәгә:

– Шушы да булдымы инде синең Тинчуриның? – ди. – Бик интересный җегет икән, сөйләшә дә белми.

– Юк, юк, – ди Мәдинә ханым. – Һәйбәт кеше ул. Бүген әллә ни булган аңа.

– Ошамады миңа синең Тинчуриның! – ди Заһидә туташ.

Чынлыкта исә Тинчуринга да Заһидә ошамаган икән: әллә нинди кызыл авыз гитарачы җегеткә елышып утырган да, авыз күтәреп җырлый да җырлый.

Кәрим Тинчуринның булачак тормыш иптәше – гимназистка Заһидә. 1915

Кәрим белән Заһидәгә никях табыны әзерләүче Маһи тәтә. 1913

Тинчуринның өйләнүе

1919 елда Кәрим Тинчурин белән Заһидә Әхмәрова өйләнешәләр. Шулай итеп, дөньяда Заһидә Тинчурина исемле хатын пәйда була.

Заһидә үзе Аурупа, урыс культурасына ныграк тартылса да, туганнарының:

– Никях укытабыз! – дигәненә каршы килми.

Гәрчә Тинчурин да әйтеп куя:

– Мин дә никях укытырга атлыгып тормыйм, синең өчен, туганнарың күңеле өчен укытсак та булыр, – ди.

Зур туйлар ясап тормыйлар, авыр вакыт. Тары ярмасыннан ботка, өйрә пешереп, мулла чакырталар. Никях мәҗлесен Заһидәнең олы апалары Маһи тәтәсе, Фатыйма тутакае, әнисе хәзерлиләр. Никях вакыты килеп җитеп, узып китсә дә, мулла да юк, Кәрим кияү дә юк. Йорттагылар борчуга төшә. Нишләргә инде? Кәрим никяхтан качса? Бөтен татар дөньясына, бөтен Казанына оят, валлаһи!

Менә берзаман, көпчәкле арбага утырып, мулла белән Тинчурин кайтып килә. Кәрим күп итеп чәчәк бәйләмнәре алган – каләшенә бүләк. Чин чином, никях бөтен тәртибенә китереп укытыла.

«Кәрим Тинчурин морза кызына өйләнгән!» дип, бөтен Казан шаулый.

Заһидә ханым ихластан көлә:

– Ә ул морзаның ашарга әпәе дә юк! Икенче көнне Кәримнең кесәсендә сукыр тиене дә калмый. Муллага, чәчәкләргә ул соңгы акчасын тотып бетергән икән. «Никях укытырга атлыгып тормыйм» дигәне дә аңлашыла. Олылап никях укытса, ашарга акчасы калмый.

Шулай итеп, Кәрим Тинчурин гаилә тормыш корып җибәрә.

Бер-берсен тапкан ике йолдыз. 1919

Кўрим Тинчурин тормыш иптўше Заһидў ханым белўн

Кўрим Тинчуринны‹ китаплары:

Тинчурин, К. Сайланма ўсўрлўр.- Казан: Таткнигоиздат. Матур ўдўбият редакциясе, 1956.- 564 б.

Тинчурин, К. ™сўрлўр: Драмалар һўм комедиялўр; 3 томда: 1 т.- Казан: Татар. кит. нўшр., 1986.- 508 б.

Тинчурин, К. ™сўрлўр: Проза. ™дўбият – сўнгать турында мўкалўлўр; 3 томда: 3 т.- Казан: Татар. кит. нўшр., 1987.- 511 б.

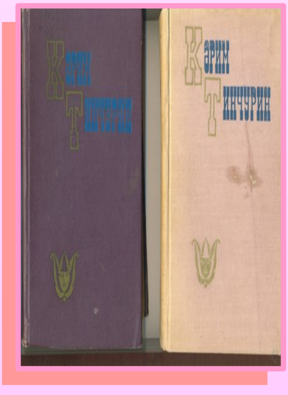

Тинчурин, К. Сайланма драмалар һўм комедиялўр; 2 томда: 2 т.- Казан: Татар. кит. нўшр., 1971.- 578 б.

Кўрим Тинчуринны‹ и•ады hўм тормыш юлы турындагы китаплар:

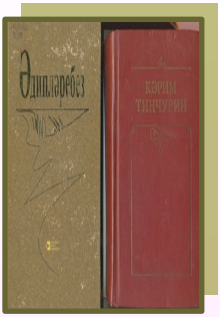

Кўрим Тинчурин: Истўлеклўр, шигырьлўр.- Казан: Татар. кит. нўшр., 2003.- 159 б., рўсемнўр белўн.

Даутов, Р.Н., Рахмани, Р.Ф. ™диплўребез: биобиблиогра-фик белешмўлек: 2 томда: 2 т. /Тĭз. Р.Н. Даутов, Р.Н. Рахмани.- Казан: Татар. кит. нўшр., 2009.- 735 б.

Татар драматурглары: биобиблиографик белешмўлек /Тĭз. Ф. Ганиева, Р. Яруллина, А. Саттарова; Кереш сїз авт. Ф. Ганиева.- Казан: Татар. кит. нўшр., 2007.- 271 б.

Мостафин, Р. ™. Репрессиялўнгўн татар ўдиплўре /Рафаэль Мостафин.- Казан: Татар. кит. нўшр., 2009.- 175 б.

Гыйниятуллина, А.К. Татар совет язучылары.-Казан: Издательство hўм полиграфия бїлегене‹ Камиль Якуб исемендўге фабрикасы, 1958.- 737 б.

Буклет Кўрим Тинчуринны‹ и•аты hўм тормыш юлы белўн кызыксынучыларга тўкъдим ителў.

Адрес:
Чакмагыш авылы,
Кооператив урамы, 44 А
Тел.: 3-13-46

БУКЛЕТ

ТЇзїчесе: Сафиуллина Ф.Г.

Чакмагыш
2012